

ӘОЖ 37.015.3:575
МРНТИ 14. 43. 47

<https://doi.org/10.51889/2021-4.1728-5496.06>

Г.Қ. Маликова¹, Е.Жуматаева*¹

¹Торайғыров университет Павлодар қ., Қазақстан

ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ МАЗМҰНЫНДАҒЫ ТЕКТІЛІКТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ

Аңдатпа

Бұл мақалада жоғары оқу орнының білім мазмұнындағы этникалық компоненттің алғашқы нысаны - тектілік мәселесі қарастырылды. Алгоритм бойынша этникалық компоненттің бірінші қарастырылатын нысаны - тектілік екені сараланды. Білім мазмұнының нысанында педагогика және психология факультетінің студенттерінің болашақ өмірлеріне білімі мен ғылыми түйсігінің ұдайы өрлеу динамикасында бағдарлануына олардың өз-өзінің тектілігін бағамдай аларлық біліктілігінің болуы мақалада талданды. Бұл орайда, тарихи қағидамен тектілік жайлы зердеден өткізген даналардың сөздеріне құлақ асып, ондағы рухани құндылықтарды білім мазмұнына енгізуге басымдық берілді. Шетел және қазақстандық ғалымдардың аталған тақырыпты арнайы, ішінара зерттеген еңбектеріне талдау жасалды. Ежелгі заманнан қазіргі Тәуелсіз Қазақстан кеңістігіне дейін этникалық білім берудегі тектіліктің педагогикалық негізі өзінің көкейкестілігін жоймай келгені айқындалды.

Жеті жұрттан тараған ұрпаққа қорған болу текті ұрпақтың еншісі деген тұжырым жасалды. Кейінгі ғасырларда қазақ елінің бұл этникалық компоненті социализмнің сынына ұрынды. Ру сұрасуға трайбализм деген жала жабылып, шежіренің рухани құндылығы төменге құлдырады. Аталған мәселе жайлы білім мазмұнына тұжырымдар енгізілді.

Шын мәнісінде, тектілік феномені бүгінгі білім мазмұнында ғана қалыс қалып қоймай, жалпы педагогика ғылымында тесіле зерттеліп, терең ашылмаған тақырыптың бірі екені көрсетілді. Патша, кеңес үкіметі тұсындағы ұлтсыздандыру саясаты дәстүрлі қазақи таным мен құндылықтарды тұншықтыруының кесірінен аталған тақырып көкейкесті мәселеге айналды. Тәуелсіздік алғанымызға ширек ғасырдан астам уақыт өтсе де бодандық дәуірде қалыптасқан стереотиптерден алшақтап кете алмауымыз сол бұрмалаулардың кесірі екеніне дәйектеме түзілді. Жоғары оқу орнында білім беру үдерісінде тектілік қазақ халқына ғана тиесілі болмай, бұл ұғымның кез-келген этнос үшін маңыздылығы айқындалды.

Түйін сөздер: Жоғары оқу орны, білім мазмұны, білім беру, тектілік, генезис, жеті ата, этникалық компонент, эмпирика, немере, алгоритм.

Маликова Г.Қ.¹, Жуматаева Е.*¹

¹университет Торайғыров, г. Павлодар, Казахстан

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПРОИСХОЖДЕНИЯ РОДОСЛОВНОЙ ЧЕЛОВЕКА В СОДЕРЖАНИИ ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются этнические компоненты в содержании образования вуза. Алгоритм этнического образования было дифференцирован на этнический компонент, первым который является родословная человека. В статье анализировалось наличие в форме содержания образования у студентов умений оценивать свое родословное с ориентацией на будущую жизнь в динамике постоянного роста знаний и научной интуиции. В этой связи приоритет отдан трудам мудрецов, изучавших исторические принципы и родословную, а также духовные ценности. Было замечено, что влияние не утратило своей актуальности от прошлого до современного независимого Казахстана.

В последние века этническая составляющая казахского народа подверглась критике социализма и клевете на трибализм. Рухнула духовная ценность родословной предков. В статье создано методологическое обоснование данного вопроса.

На самом деле, было показано, что феномен родословной отстает не только в содержании современного образования, но и является одной из наиболее глубоко не изученных, глубоко не раскрытых тем в педагогической науке в целом. Политика национализации при царе, советской власти способствовала искоренению традиционных казахских знаний и ценностей. Из-за этого данная тема стала проблемой. Спустя 30 лет независимости мы не можем оторваться от стереотипов, сложившихся в ту эпоху. В процессе вузовского образования определялось значение этого понятия для любого этноса, а не только для казахского народа.

Ключевые слова: Высшее учебное заведение, содержание образования, родословная, происхождение, генезис, семь предков, этнический компонент, эмпирика, внук, алгоритм.

*G.Malikova¹, Y.Zhumatayeva*¹*

¹Toraigov University Pavlodar, Kazakhstan

THE PEDAGOGICAL BASIS OF THE ORIGIN OF THE HUMAN GENEALOGY IN THE CONTENT OF ETHNOPEDAGOGICAL EDUCATION

Abstract

According to the algorithm of ethnic education, it was differentiated that today the first form of the ethnic component under consideration is nobility. In the form of the content of education, the article analyzed the students' ability to assess their kinship with a focus on future life in the dynamics of constant growth of knowledge and scientific intuition. In recent centuries, the ethnic component of the Kazakh people has been criticized by socialism and slandered by "tribalism". The spiritual value of the ancestral bloodline collapsed. The article creates a methodological justification of this issue. In fact, a shadow has fallen on the inner content of the concept of "zheti ata". Currently, some people are passionate about writing chronicles, memoirs about the fact that their great-grandfathers were famous heroes, rulers of the country, etc.

Therefore, the algorithm of this problem has changed. In this paper, a justification was made for him. The essence of the article lies in the fact that the reference source of the article is the orientation towards the assimilation of related concepts. It was found that issues related to nobility belong not only to the Kazakh people, this concept is of great importance for any ethnic group.

Keywords: Higher education institution, content of education, pedigree, genesis, seven ancestors, ethnic component, empirics, grandson, great-grandson, superstitions, algorithm, spirit of the nation.

Кіріспе. Жоғары оқу орнының білім мазмұнынан этностың этникалық компоненттерін іздеу, зерделеу педагогика ғылымында кезек күттірмес мәселе. Өйткені, еңбектерде этнопедагогика нысаны жалпылама қарастырылып, оның құрам-бөліктері толықтай дерлік қамтылмағаны байқалды. Аталған компоненттің біз қарастыратын тармағы – тектілік.

Тектілік ұғымына қатысты В.Д. Берге, В.И.Козлов, Ю.В. Бромлей, Г.Виноградов, Г.Н. Волков, Ө.Тілеуқабылұлы, А.Сейдімбек, С.А. Ұзақбаева, К.Ж. Қожахметова, Қ.Б. Жарықбаев, С.Қалиев және т.б. ғалымдардың еңбектерін қарастырдық.

Американдық ғалым Ван Ден Берге (Van Berge) Пьер Луи [1] еңбектерінде әр түрлі этностың тек өздеріне тән арнайы сана-сезімдері мен этно-мәдени ерекшеліктерімен, туыстық қаны бір, жаны рухтас этнос құраушы факторлардан тұратынын зерттеген. Биологиялық эволюцияны әлеуметтік тұрғыда қарастырып, оның антропологияның құрамдас бөлігі деп есептеген. Мұны биологияның эволюциялық бір бөлігі деп дәлелдеген. Батыстық әлеуметтанудың детерменизмін сынап, адамның қай этностан жаратылғанының маңызын ашып, қоғамдық құбылыстарға оның ықпал-әсерін жіктеп бергені біздердің де зерттеу еңбегіміздің ұстанымына, этникалық компонент мәселесіне көмегі бар екенін байқадық. Бұл орайда, Ван Ден Бергенің қоғамдық өмірде әскери жанжалдар, әлеуметтік теңсіздіктер, тап аралық күрестер, қылмыстық әрекеттер және тағы басқа түп қазығы адамдардың биологиялық ерекшеліктерінің табиғатынан болатынын дәлелдеген. Зерттеушінің пікіріне сүйенсек,

эргарапты әлеуметтік институттар, отбасылар, саяси өрістер, мемлекет және тағы басқа адамның этникалық қалыптасу жаратылысына тәуелді, соның ыңғайына қарай туындайтынына нұсқалы дәйектемелер келтірген. Ван Ден Бергенің бұл тұжырымдарына қазіргі әлемдік зерттеушілер эволюциялық тұрғыда биоәлеуметтік теориясына қарсы уәж айтып, оны жоққа шығарушылық байқалды. Нақтылап айтсақ, табиғи жаратылыстың адам болмысына әсерін арттыра отырып, адам баласының әлеуметтік жағдайының ықпалын төмендетіп, қоғамдағы адам тұлғасының қалыптасуына еңбек еңбек іс-әрекетін теріске шығарып отыр деген қарсы пікір айтылған. Ал біздің зерттеу еңбегіміздің мәселесіне байланысты шежіре құраушы, туыстық қандас адамның жаратылысының ерекшеліктерін жеті атаға дейін білуінің мәніне үнілесек, аталып отырған ғылыми тағылымдарының атқарар рөлі зор.

Тұқым қуалаушылық, биоәлеуметтік ерекшеліктерді педагогика, психология ілімінде «генезис» ретінде қарастырып келеміз. Олай болса, кімнен ұрпақ тарағаны, оның өскен отбасы, табиғат аясы, қоғамға араласу үдерісі, психофизиологиялық қалпы және тағы басқа мәселіліктерді зерделеу тұрғысында Ван Ден Бергенің қосар үлесі айрықша. Зерттеу барысында этникалық компоненттің тамыры адам баласының қандай биологиялық жағдайға тәуелді болып өмірге келгені алғашқы этникалық компонентті құрайтынына көз жеткіздік.

В.И. Козлов [2] өз зерттеуінде адамның болмысын қалыптастыратын факторлар - тегі және өмір сүрген территориясы деп қарастырған. Ғалымның бұл тұжырымы жөн сұрасқанда қай өлкенің тумасы екенін міндетті түрде сұрап, қазіргі тілмен айтқанда эмпирикалық-әлеуметтік жағдайын анықтайтын сауалдармен сынақтан өткізетін қазақ халқының ұлттық ерекшелігімен сәйкес келетінін көреміз. Тектанудың қарым-қатынас құралына айналуының өзі көне замандағы тайпалық, топтық бөлінушілік секілді үдерістермен байланысты болғанын дәлелдеген зерттеуші. Ол этникалық компоненттің екі бөлігін анықтап, оның жіктемелерін, кіші құрамдарын жасаған. Біріншіден, «территория» «тілмен», «мәдениетпен» ешқандай даусыз қатар жүретініне дәлелдер келтірген. Туыстас, қаны бір адамдардың бір өлкеде өмір сүріп, өзара қарым-қатынасқа түсу үдерістерінде ұқсастық бар екеніне тұғырлы ғылыми дәйектемелер жасаған. Осының нәтижесінде ережелер, заңдылықтар, бірге үйлесімде өмір сүру секілді харекеттерімен оқшауланатынына тұжырымдар келтірген. «Территория ортақтастығы» этностың белгілерін анықтай алатын қызметі айқындалған. Демек тек пен өскен орта, туған табиғат арасындағы байланыс тығыз.

Қазақстан Республикасының педагогика ғылымы саласындағы зерттеушілерінен тектілікке арнайы зерттеу еңбектерін арнағандар болмаса да, оған жанама тоқталып, әдіснамалық негіздерін ұлттық болмыс түсінігі арқылы зерделеулеріне нұсқалы мәліметтер бергендер бар. Бұл орайда, халықтық және этнопедагогика ғылымдарының негізінде 1998 жылы С.А. Ұзақбаева мен К.Ж. Қожахметова «Жоғары мектеп студенттеріне этнопедагогикалық білім беру тұжырымдамасын» [3] құрды. Қ.Б. Жарықбаев, С.Қалиев 1992 жылы «Қазақтың халық педагогикасының тарихынан» [4] айдарымен монография жазды. Бұл еңбек халық педагогикасының генезисін айқындап, қандай тіректік – субстанциялық көздері бар екендігі анықталды. Бұл ықылым заманнан 20-ғасырға дейінгі жүйені ғылыми-әдіснамалық негізде трансформацияланған кейінгі студенттерге қажетті нысана демекпіз. Р.К. Төлеубекованың 1994 жылы «Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика» [5] еңбегінде қазақы тәрбиенің қайнар көзі, ал психология іліміне иман мен инабат нысандарын енгізген, бұл салада жаңалықты ретроқағидамен бернелеген және одан бірталай қиындыққа ұрынған К.А. Оразбекованың [6] еңбегі айтарлықтай. Ә.Табылдиев [7] этнопедагогика нысанындағы әдеп әліппесін алгоритмге салып, 1997 жылы балалардың онтологиялық, коммуникативтік сыпайы болуларына, «үлкенге-ізет», «кішіге құрмет» көрсету үдерісін іске асыру амалдарын анықтаған. Бұл еңбек бүгінгі ізгілік жолын сұрлы, сұмдық әрекетке апарар өрескел, ар-ожданға мән бермейтін, өзіншіл, тоғышар, марғау, тоңмойын, өтірік пен бос сөзге үйір және т.б. терісқақпай қылықтардан сақтануға, өз-өзіне бақыланым жасау ұстамды, сабырлы болуларына бұл жұмыстың берері мол. Аталған зерттеулердің басым бөлігінде тектілік сөзі анық қолданбаса да оның анықтамалары мен белгілері арқылы тектіліктің қазақ менталитетінің бір қыры болғаны меңзеледі. Тектілік мәнінің тереңде жатқаны, адамның түп нәсіл, ата-бабасының болмысын білдіретін ұғым екені бағамдалады. Яғни, жоғарыда аталған еңбектерден тектің физиологиялық тұқым қуалау, ұрпақтың сапасын көрсететін белгі екендігін байқауға болады. Демек, әр азаматтың жеке басының тектілігі - халықтың тектілігіне иманент. Оған кірпіш болып қаланатын бөлік. Мәселен, Абылай ханның ұрпақтарынан тектілік

теоремасы айқын көрініс тапқан: Кенесары мен Әлихан Бөкейхан, Шоқан Уәлиханов, Шота Уәлиханов болып тізбектеліп кете береді. Әбілқайыр хан, Олжабай батыр т.б. ұрпақтары да осы тектілік феноменіне дәлел бола алады.

Текті зерттеу Америка, Еуропада 19-ғасырда қанат жайса, қазақ халқында ол өмірлік, тұрмыстық тәжірибеде ежелгі заманнан-ақ жазылмас қағидаға айналған құбылыс. Керек десеңіз, тектілігінің биологиялық түбірі бар екенін 14-15 ғасырларда ғұмыр кешкен ғұлама, шипагер Өтебойдақ Тілеуқабылұлы да жазған. Ол: «Адам заты, тіршілігі, тоғалығы, мінсіз бітістігі әуелде ата-анада жаралмақ, одан туылған ұрпаққа жалғаспақ. Алланың адам затын жаратқандағы берген ең зор бағы, бақыты, дәулеті – тек қана мінсіз бітістік. Міне, бұл – тұлғалық, мүшелік мінсіздік. Мінсіздікте, тұлғалық тоғалық ніл – қан. Мінсіздікте, тұлғалық тоғалық ширама – арқау. Міне, бұлар – тұлғалық бітістік, мінсіздік толықтық» [8]. Ұлы дала ғұламаларының өкілі Европа 19-ғасырда жаңалық деп тапқан теорияға 5 ғасыр бұрын анықтама беруі тектіліктің халқымыздың тұрмыстық заңдылықтардан, өмір тәжірибесі арқылы бойына әбден сіңісті болған түсінік екені айқындалады. Бұл – тың теорияның баршасын Еуропадан күтетін стереотипті жоюға қажет дәлелдердің бірі десек қателеспейміз.

Ғылыми әдебиеттерге жасалған талдау-жинақтау барысы этникалық білім мен тәрбие, этно-мәдениет саласынан бірқатар іргелі және қолданбалы еңбектердің орындалғанын көрсетумен бірге, оның жоғары оқу орнының білім мазмұнындағы этникалық компоненттердің бүгінгі қоғам талабына қарай әлі де болса терең, тиянақты зерттеле қоймағанын дәлелдеді. Демек, бүгінгі жоғары оқу орнында білім мазмұнындағы этникалық компоненттердің бірі тектілік теориясын енгізу іске асырылмауы тақырыпты «Этнопедагогикалық білім мазмұнындағы тектіліктің педагогикалық негізі» деп таңдауымызға себеп болды.

Мақаланың мақсаты: жоғары оқу орнының білім мазмұнындағы тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізін анықтау және оны тәжірибеден өткізу.

Нысаны – жоғары оқу орнының білім мазмұнындағы тектіліктің шығу алгоритмін анықтау үдерісі.

Пәні – жоғары оқу орнында білім мазмұнындағы тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізі.

Гипотезасы: егер жоғары оқу орнында білім мазмұнындағы тектіліктің шығу алгоритмі жеті атадан тұратыны анықталса, оның алгоритмі жіктелсе, ондағы басымдық және қалыстық тұстары сараланса, онда студенттердің тектілік жайлы білімдері қазіргі заманауи мүддесіне сай құрылуына қолайлы жағдай туғызылады.

Міндеттері:

1. Жоғары оқу орнындағы білім беру үдерісінде жеті атаның алгоритмін анықтау;
2. Жоғары оқу орнында білім беру мазмұнына енгізуде тектіліктің алгоритмінің мәнін айқындау;
3. Жоғары оқу орнында білім мазмұнында жеті атаның басымдық тұстарын саралау;
4. Жоғары оқу орнында білім мазмұнында жеті атаның қалыстық жағын жіктеу.

Зерттеу материалдары және әдістері. Тектілік тақырыбын зерттеу мәселесі бойынша ғылыми психологиялық-педагогикалық және арнайы әдебиеттерді теориялық талдау, моделдеу, қорыту, сауалнама, тест, бақылау, эксперимент, эксперименттік мәліметтерді өңдеу әдістері қолданылды.

Этностың тектілік, генезистік тәсілі шетелдік ғалымдар Г.Виноградов, Г.Н. Волков, Ю.В. Бромлей, М.М. Бахтин, В.С. Библер, В.М. Семенов, Л.Н. Гумилев, В.И. Вернадскийдің еңбектерінде көрініс тапса, отандық ғылымда А.Байтұрсынов, Ж.Аймауытов, С.Кенжеахметұлы, А.Сейдімбек, С.А. Ұзақбаева, К.Ж. Қожахметова, Қ.Б. Жарықбаев, С.Қалиев және т.б. ішінара зерттеді.

Этнопедагогика ғылымы халықтық педагогикадан бөлініп шықпай тұрғанда, 20-ғасырдың 26-жылы Г.Виноградов [9] «Народная педагогика» тақырыбына ғылыми еңбек арнады. Мұнда әр ұлттың халықтық тәлім-тәрбиесі, сананы табиғи болмысқа қатысты онтологиялық тұғырды сан ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа ауысуына жуық өркендету, сол ұлтқа бағзы заманнан үйреншікті бейімділікті радикалды мәнде бірден өзгеріске түсіру ұлтаралық, халықаралық түсінбеушілікке ұрындырар жағдайдан сақтайтынына бұл ғылыми еңбектің атқарар рөлі зор демекпіз. Яғни, аталған зерттеу жұмысы педагогика ғылымындағы тектілік тақырыбын ішінара қозғаған алғашқы еңбектердің бірі деуге негіз бар.

1974 жылы Г.Н. Волковтың «Этнопедагогика» [10] атты ғылыми зерттеу еңбегі жарияланды. Халықтық педагогика ғылымының жүйеленуіне ауқымдық тұсының шегін ажыратудың қиындық

келтіретінін ескерген зерттеуші оның ең кемі 4 ғасырда екшелген, озықтық мәндегі заңдылықтары мен қағидаларын, дәстүрін, салттарын, ырым-жоралғыларын жүйелеп, оны ғылыми-әдіснамалық негізде дәйектеп ұсынғаны ғаламдағы ұлт ретінде жойылуға кедергі келтірер ұсақ ұлттарға аталған ғылыми зерттеудің 21-ғасырда да көкейкестілігі жойылмағаны белгілі. Бұл еңбекте де ара-тұра тектілік ұғымы көрініс беріп, оның анықтамалары мен шарттары талданды.

С.Кенжеахметұлының [11] 1994 жылы «Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары» тақырыбында жарық көрген зерттеуі салттың дәстүрдің ерекшеліктерін жіктеп, түзілімге салып айқындаған. Бұл жұмыстың құндылығы ұсынылған тұжырымдаманың бір тірегі болғаны және этнопедагогиканың салаларын ажыратып, әрбір категория – тезаурусты өз орнымен қолдануға пайдасы ерекше. Аталған сүбелі ғылыми – ресми еңбектер этнопедагогиканың бірталай ішкі бөлігін құраушы нысандары, оның ішінде тектілік мәселесі ішінара көтерілді.

Жалпы тектілік кездейсоқ пайда болмайтынын жоғарыда айтып өттік. Ол адамға ата-бабасының ізгі қасиеттері, парасаты, ділі, адамгершілігі рухани байланыс арқылы жалғаса беріледі.

Тектілер – ұлттық мүдде үшін жан салатындар, халықтың жүгін арқалағандар. Ұлтының жақсылығы мен аяулысын, парқы мен қадір-қасиетін бағалай білетін жандар. Ел өміріне бейжай қарамай, халқы үшін сынақтарға көнетіндер.

Тексіздер – адамгершіліктен ада, нәпсіқұмар, жаман жолмен жанасып, ұлтының әдет-ғұрпына мұрын шүйіре қарайтындар. Уәдеге салақ, жалтақ, жағымпаздар. Кейде осындай ар мен намыс, ұят атты үш арда қасиеттен жұрдай тексіздер өзінің түймедей жетістігін түйедей етіп көрсетіп, өтірікшыны аралас аңыз ойлап тауып өзінен жасанды текті адам жасауға құмартады. Бұл қазіргі қазақ қоғамында белең алып отырған жағымсыз әрекет. Әрине, мұндай тыраштықтан шынайы тектілік шықпайды. Бірақ қоғамдағы тектілік туралы түсінікке сызат түсіреді.

Тектілік ұғымымен жеті ата, шежіре түсініктері қатар жүретіні белгілі. Президенті Қ.Тоқаевтың ұлттың тектілігін кейінгі ұрпаққа аманат ретінде жеткізудің амалын «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» мақаласында көрсетті. «Әрбір халық өзінің арғы-бергі тарихын өзі жазуға тиіс. Бөтен идеологияның жетегімен жүруге болмайды. Ұлттық мүдде тұрғысынан жазылған шежіре ұрпақтың санасын оятып, ұлттың жадын жаңғыртуға мүмкіндік береді» [12].

Асан қайғы абыздың: «Жеті атасын білген ұл, жеті жұрттың қамын жер. Өзін ғана білген ұл, құлағы мен жағын жер» [13] деген пәлсапалық тұжырымынан байқағанымыз не? Оның жауабын біздер жеті атасының тазалығын, бір-біріне деген мейірімділігін, тақуалығын, жаратушыдан қаймығып жүретұғынын, жұғымдылығын, адал еңбекті кәсіп ететін және т.б. асыл құндылықтарға ие болғанын кейінгілердің пайымдап, тектілікке сызат түсірмеу жағының қамын ойлау міндеті жүктелгеніне Асан қайғы тоқталып отыр.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «текті» сөзіне мынандай анықтама берілген. «Шыққан тегі бір тұқымдас» [14]. Осыған қарағанда қазақ қыз таңдағанда арғы алты атасының кімдер екеніне зерттеу жүргізіп, тегі таза, жақсы, жері, әулеті үлгілі, өнегелі, аузы дуалы» деген бағаммен таңдаған.

Келін түсіруге тектіліктің атқарар ролі зор болып, бір звеносында күйеусіз өмірге бала әкелсе, оның қызына одырая қарау, «жеті атаға, сүйекке таңба түсірді» деген жаман атқа ие болып, ондай адамдарды шеттету дағдысы белең алған. Тектілікке көлеңке түсірмеуде, Құнанбайдың Алшынбаймен [15] құдаласуы, Ділдедай арудың Ақылбай, Әбдірахман, Мағауия сияқты абзал балаларды өмірге әкелуімен түсіндіріледі.

Бұндай заңдылық тек тән тазалығын ұстану тұрғысында емес, тұқым сабақтастығының сапалық тұсының жоғары дәрежеде болуына ұдайы қам жасаудың нәтижесі екені байқалды. Бұны тектілікті ажыратар индикаторы деп қабылдаған орынды болмақ. Жоғары оқу орнындағы білім мазмұнына жоғарыдағы тұжырымдарды толық қамту мәселесі қарастырылды.

Қазақтың тектілікті сақтау үшін жеті атаға дейін қыз алыспау заңдылығы туралы көрнекті ғалым А.Сейдімбек: «Бұл үрдісті қалыптастыруда олар мейлінше мол өмірлік тәжірибе жинақтап, эмпирикалық жолмен-ақ өздерінің эвгеникалық (тектілікке ұмтылу) зердесін таңқаларлық биікке көтере алған. Жеті атаға дейін қыз алыспау дәстүрінің қылдай ауытқымауын әрі қырағылықпен, әрі қаталдықпен қадағалап отырған. Еңлік пен Кебектің, Қалқаман мен Мамырдың аралары төрт-бес ата болғанына қарамастан, олардың бір-біріне деген сүйіспеншілігі елдіктің шырқын бұзатын ауыр қылмысқа баланып, қатал жазаға ұшырайтыны да содан» [16].

Осы заңдылықты қатаң ұстанудың арқасында қазақтың тектілік феномені бұзылмай, ұрпағы сапасызданбаған. Демек аталған салт-дәстүрдің әлеуметтік маңызы орасан.

Бұл орайда бұрынғы социализм кезіндегі идеологияға ыңғайланып ұсынылған тек жайлы негізсіз тұжырымдар толықтай дерлік жаңа дүниетаныммен берілуі мақалада қарастырылды.

Нәтижелері және талқылау. Қазақ халқының өзіне тән осынау тектілік шарттарын ұлттық бренд десек артық емес. Әлемнің кейбір елдерінде мемлекеттік деңгейде енді көтеріліп, туысқан адамдардың бір-біріне үйленбеу мәселесі жалпыұлттық мәселеге айналып отырса, қазақ халқы сан ғасырлар бұрын жазылмаған заңдылық етіп шегелеп қойған. Сорақылық пен азғындық деп есептеліп, қатаң жазаға түскен.

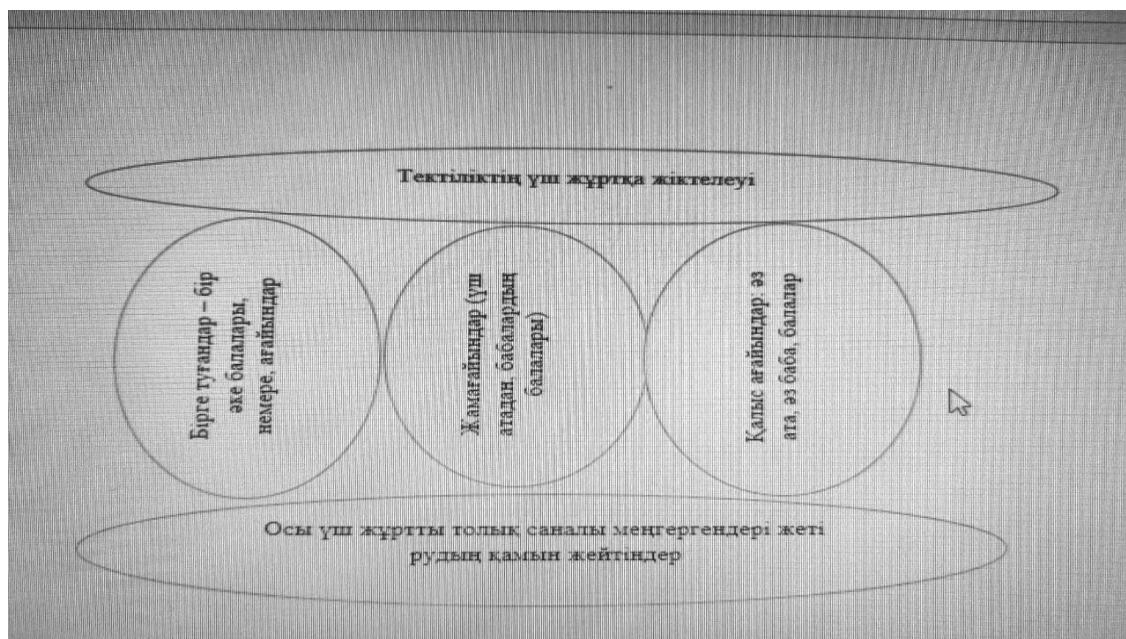
Тектілікке мән беру қазақ өмірінде күн тәртібінен түспей келеді. Бұл күнге дейін «зәузат» ұғымы ауызекі тілде қолданып келеді. «Зәузатымен олар дұрыс адамдар емес» деген сөз тіркесін бала кезімізден үлкендерден ауық-ауық естіп қалатынбыз. «Зәузат» ұғымы: бала, немере, шөбере, шөпшек, немене, туажат, жүрежат, жұрағат секілді аталымдарды түзілімдеген. Бұл жеті атадан тарайтын болашақ ұрпақтың өкілдері болып есептеледі. Қазақтың санасында ұрпағының мың жыл жасауына тілек тілеуі, оған барлық болмысымен беріліп қызмет етуі өзімшілдік, мақтаншақтық, өрескелдік, мал шашпақтық, мақтан қушылық секілді көлеңкелі мінез-құлықтан аулақ ұстауына қозғаушы күш болған.

Білім мазмұнында өмірбаяндық тағылымды зерттеу нысанына жатқызсақ, қазақ халқында бұл ауызша күнделікті өмір дағдысына айналғанына мән берілген. Баласына әкесі ата-бабасын ғана айтып қоймай, олардың қандай географиялық өлкені қоныстанғанын руына, басқа жұртқа нелерімен сыйлы болатынын ерінбей, ұқпағанына қайта айтқызып, оған сөзін жеткізетіні – таптырпайтын тәрбие құралы. Сананың ізгілікті бағытқа түсуіне бұл этникалық компоненттің берері мол. Әкенің осындай ұлан-ғайыр жүргізетін жұмысын біздер төмендегідей матрица мен ұсынуды жөн көрдік. Бірге туғандар: бала, немере, шөбере, шөпшек.

Аталған 4 алгоритммен ұсынылған индикатор – әкенің, ананың ең жақын ұрпақтары. Бұл төрттікте әке ұзақ ғұмыр сүрсе, шөпшекке дейін бірінші кезеңге жетіп, немереге, шөбереге, шөпшекке «ата» мәртебесіне жете алатыны байқалды. Екінші кезеңдегі индикаторы - немене, туажат.

«Әке» мәртебесіне «ата» дәрежесінен ажырап, «жеті атаның» санатына жататыны анықталды. Үшінші кезеңдегі индикатор – «жүрежат», «жұрағат».

Екі ұғым бір мағынаға ие болып, алдыңғы «әке», «ата» мағынасынан алыстай түсетіні білім мазмұнында айқындалды.

а1 – Сурет. Тектілікті ажыратудың индикаторы

Туысқандық мейірімде «бармақ басты, көз қысты» сияқты бояма қылықтар болмаған. Тектіліктің тағы бір ерекше белгісі – мейірімділік шуағы. Бұндай отбасылық рәсім әулеттегі ыждаһатты ынтымақтастылықты ұстап, бірліктің өмірдегі олар құндылығын бағалай білген. Туыстықтың бір индикаторы өзінің өмір сүріп тұрған жеріне асқан сүйіспеншілікпен, оған қамқорлықпен, аялай білер алақанымен қарым-қатынасқа түскен. Адамға игілік берер Жер-Ананың күннен-күнге жайнай түсуіне әрбір тұлға өз үлесін қосуы міндет екені тектіліктің ерекше кірпияздығын көрсетер амалы болып саналған. Л.Н. Гумилевтің [17] «этноценоз» ұғымын этнология және антропология тұрғысында қарастырып, В.И. Вернадскийдің [18] «биосферасының» «тіршілігіне әсер етер қуаты» деген ғылыми жаңалығы қазақ елінің тектілігіне үндес келеді.

Тектіліктен текті ұрпақты өмірге әкелуде аналардың атқарған жүгі жеңіл болмаған. Құрсақтағы болашақ сәбидің кім боларын алдын-ала тани алатын әрекеттер ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келгені заңдылық. Оның түрлері: ырым-тыйым, рәсім, ұлағат А.Байтұрсынов [19] өзінің еңбегінде: «ырым етсең, адал ет, жамандықтан аман ет» деген ниет ету үдерісінің ғылыми мәні бар екенін дәлелдеген. Адал ниетпен жасалған, зікір салу ырымы біздерге де жетті.

Сезімнің нұрлы бақытқа бұрылуына сөз құдіретінің атқарар ролі жайлы А.Байтұрсыновтың тұжырымдары өте пайдалы екені студенттерге білім беру мәселесінде ескерілді. Өмірге құлшындыру міндеті бала тәрбиеленетін отбасының міндеті екендігіне өзінің еңбектерінде А.Байтұрсынов дәлелдер келтірген. Тектіліктің жалғасын табудың тағы бір шарты – жүкті жас келінге ақ биенің кешкі саумалын ішкізіп отырғаны. Жас ананың көңілі рахат сезімінде болуына жан-жақты қам жасалған. Мұнан басқа тыйымды, ырымдарды төмендегі түзілімнен байқауға болады:

1. Жастар келіннің өмірге құлшынысын оятар әуезі құлаққа жағымды, байсалды, ырғақты сөздері ізгілікке құрылған ән айтып, күй тартады.

2. Құмның өте майда түрін жинап әкеліп, келінді оның үстінен жалаң аяқ жүргізеді.

3. Айлы түнде, желі жоқ уақытта табиғи суға шомылдырады.

Жоғарыдағы ырымдардан келіннің ойында жағымды сезім қалуына қолайлы жағдай туғызылып, оның ештеңеге алаңдамай, жүрегіне салмақ түсірмеу жағы қадағаланатынына сол отбасы мүшелері, көршілері, ауыл адамдары қолайлы жағдай туғызып отырған.

Осының өзі өмірге келер сәбидің тектілігіне нұсқан келтірмей, сол заңдылықты дұрыс атқару міндетін байқау қиын емес. Ырымнан басқа тыйым салу үдерісін келін толықтай дерлік орындауы қатты бақыланымда болған. Оның түзілімі келесідей:

1. Жүкті келінге көлденең жатқан жіп, арқан, бауды аттап өтуіне тыйым салынған; (Оның себебі, баланың кіндігі мойнына оралып қалады деп есептеген).

2. Жүкті әйелге шашын кесуге болмаған; (бағы таяды деп есептеген).

3. Жүкті әйел хайуанды (итті, мысықты және т.б.) тебуіне рұхсат етілмеген; (себебі баласының арқасына жүн өседі, өзінің белі ауырады деген).

4. Бала емізгенде, келіндер орамал тартуды заңды деп есептеген.

5. Бөгде және отбасы адамдарының алдында келіндерге сәбилерін ашық омыраумен емізуге тыйым салынған.

6. Бала есейгенде туған жеріне аунату, кіндік қаны тамған жерін көрсету, жұртын таныту; (Бұл туған жерге деген сүйіспеншілігін ояту).

7. Тыйым рәсімдерін орындау міндеті ежелер мен абысындарға жүктелген.

Тектілік қасиет еңбексіз жүзеге аспайтынын аталған ырымдар мен тыйымдарсыз мүмкін еместігіне жоғарыдағы ұсынылған түзілімдерден аңғару қиын емес.

Тектілікке мезгілдің 4 түрінің әсерін өз өлеңдері мен әңгімелерінде жазбаған ақын-жазушылар жоқ. Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбайұлының және т.б. көрнекті қаламгерлердің шығармаларын мектеп қабырғасында «табиғат» сыңайында оқу әдетке айналған.

Қазақ «қазақ елі» болмай, алты алаш тұсында да «шыққан тегі», «арғы тегі» деген ұғым – каторгияларға мән беріп, одан сол адамның кім екеніне топшылау жасап, осал тұсы мен мықтылық жағына байыппен қарап, өзінің құрып алған бейнесіне сәйкес қарым-қатынас жасаған. Этнопедагогика ілімінде бірталай мәселелер қарастырылған. Нақтылап айтсақ, Ж.Аймауытов «Ой сандығы», «Жұлма-жад», «Пәлсапалық жад», «Соқыр сезім», «Саңылау сезім» және т.б. мәселелердің ғылыми-психологиялық негіздерін ұлт ерекшелігіне сәйкес зерттеген.

Жоғарыда талданған еңбектерден байқағанымыз «Жеті ата» алгоритмін сақтап, тектіліктің түзілімін түп нұсқасында сақтау социалистік мәртебедегі мемлекет кеңістігінде мүмкін болмағаны байқалды. Салдарынан өзінің жұртынан адасып қалған ұрпақ отау құру барысында кім кімге үйленіп жатқанын білмейтін жағдайға ұшырап, келесі ұрпаққа сенімі бұлдыр екені анықталды.

Атасының немересі текті жұрттан екені жайлы ойлау үдерісінің жоқтығы мен оның ізгілікті жан болуы арасында қайшылықтар туындайды.

«Текіден текті туады, тектілік тұқым қуады» деген қазақ. Тек - ұлттың өзін-өзі сақтап қалуының заңдылығы. Тексізденген ұлтты кез-келген басқа этнос басып, жаулап алады. Ол ұлт тарих сахнасынан жойылып кетеді.

Ал елді ел қылатын - тектілер, яғни ұлттың элитасы. Қазақ оны «игі жақсылар», «сүттің бетіндегі қаймағы», «сорпаның бетіндегі майы» деген тәрзіді теңеулермен анықтайды. Текті ұрпақтың таралуы, қазақтың ұсақталмауы ерте замандарда жазылмаған заңдылық, кәдімгі саяси институт рөлінде қызмет атқарған.

18-ғасырда өмір сүрген Ақтамберді жыраудың: «Елден елді аралап, текіден текті саралап, бегілердің қызын айттырсам, нұсқасын байқап шамалап» [13] деуі осының дәлелі.

Ұрпақты асылдандыру түсінігі бірінші орында тұрған заманда қазақтың сапасы үнемі артып отырды. Оған қазақ батырлары мен саяси қайраткерлерінің, ақындар мен жыраулардың, ғалымдардың ата-тегі дәлел. Мәселен, он сан орта жүзге ұран болған, «Олжабай есен болса ел аман» деген ұранға айналған баһадүр Олжабай батыр Толыбайұлының ата-бабасы мен өзінен тараған ұрпақтар.

Айдабол – 13 жасында би болған.

Малқозы – Батыр.

Толыбай – Батыр, 1723 жылы «Ақтабан шұбырындыда» босқан елді жаудан қорғап жүргенде оққа ұшады.

Олжабай – Он сан орта жүзге ұран болған батыр, қолбасы.

Олжабайдан Жаяу Мұса мен Әлкей Марғұлан, Олжас Сүлейменовтің тарауы дәл осы тектің мықтылығы.

Ал Құнанбайдан Абайдың дүниеге келуі оның қанындағы, тегіндегі қасиеттердің басымдығының нәтижесінде деген пікірді ғалымдар жиі айтады. Абай сынды алып ой иесінің тобықтының ішіндегі шынжыр балақ, шұбар төс тұқымнан туғандығына кезіндегі қызыл саясат көңіл бөлдіртпеді. Құнанбайдың: «Әй, Абай! Мақтағыш болсаң, алдымен мені – Құнанбайды мақта! Өзімнен асырып мен сені тудырдым. Ал, сен мықты болсаң, өзіңнен асырып ұл тудыр. Содан кейін мақтанарсың, шырағым» [15] – деп ширьға тіл қатуының өзінде ұлт танымындағы тек туралы түсініктің терең мағынасы жатыр.

Тамыры тектіліктен нәр алатын асылдың ұрпақтары: Шоқан Уәлихантегінің, Жүсіпбек Аймауытұлының, Әлихан Бөкейханұлы, Қаныш Имантайұлы, т.б. көптеген ұлт ұлыларының бәрі қазақтың тектілік саясатынан, тектілік ілімінен туған құбылыстар.

Жеті атаның қалыстық жағы да көрініс беретін тұстары бар. «Жаманнан жақсы туады адам айтса нанғысыз, жақсыдан жаман туады бір аяқ асқа алғысыз» деген қазақтың мақалы да осыған дәлел. Егер ер текті болып, тексізден әйел алса, одан туған ұрпаққа қылау түседі. Тектілікке нұқсан келеді. Керісінше әйел текті, еркек тексіз болса да аталған жағдай орын алады. Сондықтан мықты ұрпақтың дүниеге келуіне екі жақтың да салмағы тепе-тең. Тіпті «Жігіттің жақсысы нағашыдан» деген түсінікке сүйенсек, нағашы жұрттың салмағы басымдау екені көрінеді. Әйел адам тәрбиесінің, тегінің маңызы зор.

«Түбіне қарай бұтағы, тегіне қарай ұрпағы», «тектен нәр алған тозбайды», «тұлпардың тұяғы, сұңқардың қияғы», «тегінде бар тектілік», «тектілік тұқым қуады», «текті жердің тұлпар ұлы», «тегі мықты», «тегі таза», «тегіне тартқан», «асылдың қияғы», «тектінің тұяғы», «жақсының көзі», «асылдың сынығы». Бұл қазақ танымындағы тектілікке қатысты бағамдар. «Жаманнан жақсы туса – теңі болмас, жақсыдан жаман туса – емі болмас» дейді тағы ұлттық философия.

Жоғары оқу орнының білім алушылар арасында білім мазмұнына енгізілген тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізінің деңгейін анықтау үшін тәжірибе өткіздік.

Аталған экспериментте студенттер 7 атасын тізбектеуі шарт болды. Экспериментке 150 адам қатысты. Оның 75-і бақылау тобына, 75-і эксперимент тобына қатысты.

Тәжірибелік–эксперимент жұмысының алғашқы кезеңі – анықтаушы.

Анықтаушы кезеңнің мақсаты: студенттердің «жеті ата» жайлы түсініктерін айқындап, деңгейліктерін шығару. Қайталаным, эмпирикалық, эвристикалық, проблемалы-зерттеушілік, шығармашыл, креативтік аталымдарымен жіктелген өлшемдіктерді негізге алдық.

Бұл кезеңдегі тәжірибеге мынадай міндеттерді дифференциацияладық:

- Тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізін анықтауда студенттердің ішкі интеллектуалды әлеует жиынын зерделеу, талдау деңгейлерін жіктеу;

- Білім алушылардың жеті ата, тек мәселесін білуге деген құлқын, азаматтық ұстанымын айқындау;

- Сабақ барысында білім алушылардың тектануға көзқарастарын кеңейтіп, ұлттық танымын тереңдету.

Сабақ үдерісінде студенттердің көрсеткіші: 50% студенттер жеті атасын білмейтін болып шықты, 10% тізбектей алды, ал 40% үш атасына дейін ғана айтты.

Анықтаушы кезең экспериментінің көрсеткіші жоғары оқу орнының білім мазмұнына енгізілген тектіліктің шығу алгоритмін білудегі теориялық негізі өте төмен деңгейде екенін көрсетті. Оны 1 кестеден байқай аласыздар.

Кесте 1 Студенттердің жеті атасын білуі

Деңгейліктері	Эксперимент тобының анықтаушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Эксперимент тобының анықтаушы кезеңінің соңғы көрсеткіші	Бақылау тобының анықтаушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Бақылау тобының анықтаушы кезеңінің соңғы көрсеткіші
Қайталаным	70 %	90%	50%	61%
Эмпирикалық	5%	21%	3%	7,5%
Эвристикалық	2%	8,5%	0%	0,91%
Проблемалық-зерттеушілік	8,8%	12,5%	7%	7,5%
Шығармашылық	5,6%	9,5%	4,9%	3,5%
Креативтік	2,5%	3,9%	2%	0%

1. Жеті атаның тазалығын сақтаудың қандай алгоритмдік жіктемесі бар ?
2. Тектіліктің тұқым сабақтастығына ықпалы мен сапалық тұсы жайлы қандай тұжырымдар таныс?
3. «Зәузәт» ұғымының алгоритмдік тәртібін құра алсыз ба ?
4. Тектілікке географиялық жағдайдың әсері жайлы кімдер зерттеу жүргізген? Олардың еңбектеріндегі «Жер-Анаға» сүйіспеншілік мәселесі қалай зерделенген?
5. Тектіліктің санаға тигізер оңтайлы тұстарын алгоритмдей аласыз ба?
6. Бйрым, тыйым сөздердің тектілікке тигізер қандай ықпалы бар?
7. Төрт мезгілдің адам адам санасының ізгілікті ұстанымда болуына әсер ететін қандай еңбектерді, шығармаларды білесіз?

Жоғарыдағы сауалдарға анықтаушы кезеңнің бастапқы және соңғы нәтижесінің қорытындысы анықталды. Бақылау тобына 150 студенттің 38-і, эксперимент тобына 37-і қатысты. Эксперименттің анықтаушы кезеңінің ортаңғы тұсы өткізілмей, соңғы кезеңі алынды.

Қайталаным деңгейінің бастапқы кезеңінде эксперимент тобы 70 %, бақылау тобы 50%, ал соңғы кезеңінде, біздердің тектілікке қатысты ұсынылған материалымыздың нәтижесінде, білім мазмұнының студенттерге қабылдану деңгейлері бақылау тобында 61%, эксперимент тобында 90% болды. Эмпирикалық деңгейде бақылау тобы 3%-дан 7,5%-ке өссе, эксперимент тобы 5%-дан 21%-ға көтерілді. Демек, 16 пайызға жоғарылады.

Анықтаушы кезеңнің проблемалық-зерттеушілік деңгейінде эксперимент тобының бастапқы көрсеткіші 8,8% болса, соңында 12,5%-ға, ал бақылау тобының бастапқы көрсеткіші 7%-дан 7,5%-ке өсті.

Аталған эксперимент барысында бақылау тобының шығармашылық деңгейі 1,4 %-ға төмендесе, эксперимент тобының деңгейі 3,9%-ға көтерілді. Ал креативтік деңгейі эксперимент тобында бастапқы 2,5%-дан, соңында 3,9%-ға артты. Ал бақылау тобында керісінше 2%-дан, 0%-ға құлдырады. Қалыптастырушы кезең экспериментінің көрсеткіші төмендегідей.

Кесте 2. Студенттердің жеті атасын білуі

Деңгейліктері	Эксперимент тобының қалыптастырушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Эксперимент тобының қалыптастырушы кезеңінің соңғы көрсеткіші	Бақылау тобының қалыптастырушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Бақылау тобының қалыптастырушы кезеңінің соңғы көрсеткіші
Қайталаным	60 %	72,5%	70,7%	86%
Эмпирикалық	10,5%	15,5%	18,5%	22,5%
Эвристикалық	6,5%	19,5%	10%	14,5%
Проблемалық-зерттеушілік	9,5%	17,5%	14,5%	22,7%
Шығармашылық	8,5%	14,7%	17,9%	21,2%
Креативтік	1,6%	16,7%	14,1%	10,5%

Қалыптастырушы кезеңінде студенттерге «Ұлттық мәдениет пен құндылықтардың тұлға санасының қалыптасуына әсері», «Жаһандану үдерісіндегі Қазақстан Республикасы азаматтарының ұлттық сипаты», «Халықтық тәлім тағылымы» атты тақырыптарда ұсынылған жұмыста тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізі сынақтан өткізілді.

Тәжірибелік-экспериментальды жұмыстың қалыптастырушы кезеңінде зерттеу еңбегіміздің гипотезасын апробациядан өткізу мақсатын қойдық.

Бұндай сүбелі міндетті шешуде біздер оны жүзеге асырудың амалы ретінде жеті атаның иерархиясының тағылымын ұсындық.

Студенттердің жеті ата жайлы дүниетанымдарын игертудегі басымдық міндеттердің бірі – ойлау өнерін табиғи-биологиялық мүмкіндіктерін стохастикалық парадигма тұрғысында өркендетуге жағдай туғызу.

Бақылау тобының қайталаным деңгейі бастапқы кезеңдегі 70,7%-дан соңғы көрсеткіште 86%-ға, ал эксперимент тобында 60%-дан 72,5%-ға өсті.

Демек 12,5%-ға артық.

Эмпирикалық деңгейде бақылау тобы 18,5%-дан 22,5%-ға, ал эксперимент тобында 10,5%-дан 15,5%-ға көтерілді. Қалыптастырушы кезеңде эксперимент тобының эвристикалық деңгейі 6,5%-дан 19,5%-ға, ал бақылау тобының деңгейі 10%-дан 14,5%-ға артты.

Аталған кезеңнің проблемалық-зерттеушілік деңгейінде эксперимент тобының көрсеткіші 8%-ға, бақылау тобының көрсеткіші 8,2%-ға өсті.

Қалыптастырушы кезеңнің эксперимент тобындағы шығармашылық деңгейдің бастапқы көрсеткіші 8,5% болса, бақылау тобының бастапқы көрсеткіші 17,9%-ды көрсетті, ал соңғы көрсеткіште эксперимент тобы 14,7% -ға, бақылау тобы 21,2%-ға қол жеткізді.

Демек шығармашылық деңгейде эксперимент тобы 6,2 %, бақылау тобы 3,3 %-ға білімін көтере алды. Ал креативтік деңгейін эксперимент тобы 15,1 %-ға асқақтатса, бақылау тобы керісінше 3,6%-ға құлдыратты.

Кесте 3. Студенттердің жеті атасын білуі

Деңгейліктері	Эксперимент тобының бақылаушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Эксперимент тобының бақылаушы кезеңінің соңғы көрсеткіші	Бақылау тобының бақылаушы кезеңінің бастапқы көрсеткіші	Бақылау тобының бақылаушы кезеңінің соңғы көрсеткіші
Қайталаным	85,5 %	95,5%	40,5%	47%
Эмпирикалық	45,5%	57,7%	20,5%	28,5%
Эвристикалық	17,2%	20,5%	15,5%	22,5%
Проблемалық-зерттеушілік	18,2%	25,7%	18,5%	22,5%
Шығармашылық	25,5%	27,5%	19,7%	23,5%
Креативтік	10,5%	20,2%	16,8%	11,5 %

Эксперименттің бақылаушы кезеңінде эксперимент тобының көрсеткіштері ұсынылған «Тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізі» тақырыбындағы білім мазмұнын меңгеруде жоғары деңгейге көтерілді. №3 кестеде «Қайталаным» деңгейінің бастапқы көрсеткішінде эксперимент тобы 85,5%-тен 95,5%-ға, ал бақылау тобы 40,5%-дан 47%-ға, эмпирикалықта эксперимент тобы 45,5%-дан 57,7%-ға, бақылау тобы 20,5%-дан 28,5%-ға артқаны көрініп тұр. Бұл кезеңде эвристикалық деңгей эксперимент тобында 3,3 %-ға, бақылау тобында 7%-ға артуы көрініс берді. Проблемалық-зерттеушілік деңгейде бақылау тобының бастапқы көрсеткіші 18,5% болса, эксперимент тобында 18,2%-ды көрсетті, ал соңғы көрсеткіште бақылау тобында 22,5% болса, эксперимент тобында 25,7%-ға көтерілді. Аталған кезеңде эксперимент тобының шығармашылық деңгейі алғашында 25,5%, соңында 27,5%, ал бақылау тобында алғашында 19,7%, кейіннен 23,5% болды. Креативтік деңгейде эксперимент тобының бастапқысы 10,5%-ды көрсетсе, соңғысы 20,2% болды. Нәтижесінде, 9,7%-ға артты. Ал бақылау тобында алғашқы көрсеткіш 16,8%-ді көрсетіп, соңғысы 11,5%-ға түсті.

Қорытынды. Жоғары оқу орнының этникалық білім мазмұнына енгізілген тектіліктің этнопедагогика компонентін алгоритмдегенде бірінші тұруының өзі оның маңыздылығының ерекше екенін аңғартады. Тектіліктің шығу алгоритмінің теориялық негізін анықтауды біздер зерттеу зерттеушілердің еңбектерінен жіктелген тұжырымдардан индикатор, көрсеткіш, өлшемдіктерді құрдық. Торайғыров университетінде өтілген (модуль университеттің базасына ұсынылады) эксперимент жұмысы 3 жыл ауқымында жүргізілді.

Екі жыл бойы өткізген эксперименттің анықтаушы, қалыптастырушы, бақылаушы кезеңдерін бастапқы және соңғы көрсеткіштері эксперименттік, бақылау топтарында сараланды.

Бақылау тобының эксперимент тобынан қалыс қалып, төмен деңгейлік көрсеткішке түсуі туралы жоғарыда талданды. Арнайы пәннің блоктарға жіктеліп, оның сараптамаcының қорытылуы жұмыстың теориялық мәнін айқындап берді.

Мақаламызда тектілік қасиетінің бастауы жоғарыда келтірілген дәйектер арқылы тереңде жатқанын тәпсірледік. Ұлтымыз үшін киелі ұғым болып табылатын белгінің табиғатын ашу ізденістері тізбектелді. Тектілік ұғымын жоғары оқу орнының білім мазмұнына енгізу - үлкен маңызға ие. Түйіп айтқанда, бұл – тыңғылықты зерттеу арқылы ортаға салатын мәселе. Қорыта келгенде, тектілік - қазақтың болмысы. Ұлттық сананы қалыптастыру үшін ауадай қажет құрал.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Van Den Berge P.L. *The Ethnic Phenomenon* N.V. 1987. 18, 25
2. Бромлей Ю.В., Козлов В.И. *Этнос и этнические процессы как предмет исследования (этнические процессы в современном мире. – М.: Моек, психолог-социальн инст, Наука, 1998. – 446 с.)*
3. Ұзақбаева С.А., Қожасметова К.Ж. *Жоғары мектеп студенттеріне этнопедагогикалық білім беру тұжырымдамасы. – Алматы 1998. – 250 б.*
4. Жарықбаев Қ.Б., Қалиев С. *Қазақтың халық педагогикасының тарихынан. – Алматы: Кітап. 1992 жыл. – 450 бет.*
5. Төлеубекова Р.К. *Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика. – Алматы, 1994 жыл. – 105 бет.*

6. Оразбекова К.А. Иман және инабат. – Алматы, 1993 жыл. – 150 бет.
7. Табылдиев Ә. Әдеп әліппесі. – Алматы, 1997 жыл. – 130 бет
8. Тілеуқабылұлы Ө. Шипагерлік баян. Араб қарпінен көшіргендер. – К.Елемес, Д.Мәсімхан. — Алматы: Жалын, 1996.15,43-б.
9. Виноградов Г. Народная педагогика. – Иркутск 1926 г. – 210 стр
10. Волков Г.Н. Этнопедагогика. – Чебоксары 1974 год. – 200 стр
11. Кенжесахметұлы С. Қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. – Алматы, 1994 жыл. – 110 бет.
12. Тәуелсіздік бәрінен қымбат Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың мақаласы // «Egemen Qazaqstan» газеті, 05-қаңтар, 2021 жыл.
13. Бес ғасыр жырлайды 1-том // Алматы «Жазушы» баспасы, 1984 жыл. Құрастырғандар: М.Байділдаев, М.Мағауин.
14. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: «Ғылым» баспасы, 1990 жыл.
15. Әуезов М. Абай жолы. – Алматы: «Жазушы» баспасы, 1978 жыл.
16. Сейдімбек А. Қазақтың ауызша тарихы. — Астана, 2008. – 174-б.
17. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли // АСТ. – Астрель, 2005 год
18. Вернадский В. И. Монголы и Русь // Тверь. – М.: «Лань»; «Аграф», 1997 год
19. Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: «Жазушы», 1991 жыл. – 250 бет
20. Yachina, N.P., Petrova, T.N., Kharitonov, M.G., Nikitin, G.A., Zhumataeva, E.O. The method of the content selection for formation of technological culture among students based on ethnological values // [https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=Mathematics Education, 2016, 11\(1\), cmp. 211-219](https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=Mathematics Education, 2016, 11(1), cmp. 211-219).

Paidalanған әдебиеттер тізімі:

1. I. Van Den Berge P.L. The Ethnic Phenomenon N.V. 1987 18, 25
2. Bromlei Iu.V., Kozlov V.I. Etnos i etnicheskie prosesy kak predmet issledovania (etnicheskie prosesy v sovremennom mire - M. Moek, psiholog-sosiáln inst, Nauka, 1998-446 str.)
3. 3. Ūzaqbaeva S.A., Qojahmetova K.J. Joǵary mektep studentterine etnopedagogikalıq bilim beru tūjyrymdamasy. Almaty 1998 jyl, 250 bet
4. 4. Jaryqbaev Q.B., Qaliev S. Qazaqtyñ halyq pedagogikasynyñ tarihy. – Almaty, Kitap. 1992 jyl, 450 b.
5. Töleubekova R.K. Bala tärbiesindegi halyqtyq pedagogika. – Almaty, 1994 jyl, 105 bet
6. Orazbekova K.A. İman jäne inabat. – Almaty, 1993 jyl, 150 bet
7. Tabyldiev Ä. Ädep älippesti. – Almaty, 1997 jyl, 130 bet
8. Tileuqabylyly Ö. Şipagerlik baian. Arab qarpinen köşirgender - K.Elemes, D.Mäsımhan. – Almaty: Jalyn, 1996.15,43-b.
9. Vinogradov G. Narodnaia pedagogika. İrkutsk 1926g. 210 str
10. Volkov G.N. Etnopedagogika. Cheboksary 1974 god, 200 str
11. Kenjeahmetuly S. Qazaqtyñ salt-dästürleri men ädet-ǵūryptary. – Almaty, 1994 jyl, 110 b.
12. Täuelsızdik bärinen qymbat Qazaqstan Respublikasynyñ Prezidenti Qasym-Jomart Toqaevyñ maqalasy // «Egemen Qazaqstan» gazeti, 05-qañtar, 2021 jyl.
13. Bes ǵasyr jyrlaidy 1-tom // Almaty «Jazuşy» baspasy, 1984 jyl Qūrastyrǵandar: M. Baidılдаev, M. Maǵauin.
14. Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi // Almaty «Ǵylym» baspasy, 1990 jyl
15. Äuezov M. Abai joly // Almaty «Jazuşy» baspasy, 1978 jyl
16. Seidimbek A. Qazaqtyñ auyzsa tarihy. – Astana, 2008. 174-b.
17. Gumilev L. N. Etnogenez i biosfera Zemli // AST, Astrel, 2005 god
18. Vernadski V. İ. Mongoly i Rüs // Tver. – M.: «Lean»; «Agraf», 1997 god 19.A. Baitürsynov Şyǵarmalary // Almaty, «Jazuşy», 1991 jyl, 250 bet
19. Yachina, N.P., Petrova, T.N., Kharitonov, M.G., Nikitin, G.A., Zhumataeva, E.O. The method of the content selection for formation of technological culture among students based on ethnological values // [https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=Mathematics Education, 2016, 11\(1\), str. 211-219](https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=Mathematics Education, 2016, 11(1), str. 211-219)